

MAGYAR HŐSÖK

Elfeledett életutak a 20. századból

Copyright © Mathias Corvinus Collegium Alapítvány, 2020

Copyright © Nemzeti Emlékezet Bizottsága, 2020

Szerkesztette: Czókos Gergely, Kiss Réka, Máthé Áron, Szalai Zoltán

Lektorálta: Gyarmati György, Haraszi György, Simon István

Képszerkesztő: Demeter Zsuzsanna

ISBN 978-615-80718-9-5

ISBN 978-615-5656-30-9

Minden jog fenntartva, beleértve a sokszorosítás, a nyilvános előadás, a rádió- és televízióadás jogát, az egyes fejezeteket illetően is.

A borítót Matyus Dóra készítette Erich Lessing 1956 októberében Budapesten készült fényképfelvételének felhasználásával. Néhány írás eredetileg a Mandiner.hu felületén jelent meg.

Kiadja a Mathias Corvinus Collegium Alapítvány és a Nemzeti Emlékezet Bizottsága a Mandiner.hu-val együttműködésben

Felelős kiadó: a Mathias Corvinus Collegium Alapítvány főigazgatója és a NEB Hivatalának főigazgatója

Layout: Absolut Reklám Kft.

Tördelés: Varga Júlia

Nyomdai kivitelezés: GYER-MED Bt.

Budapest, 2020

MOLNÁR D. ERZSÉBET

DACOLVA A SZOVJETHATALOMMAL

„Ezek tönkretettek engem” – fakadt ki Szútor Jenő beregszászi református lelkész cellatársainak egy veréssel tarkított kihallgatást követően, a szovjet titkosszolgálat ungvári börtönében. Élete nem sokkal később tragikus, megnyugtatóan máig sem tisztázott körülmények között ért véget. A református egyházközség lelkipásztora az 1920 és 1950 között eltelt három évtizedben a kárpátaljai város meghatározó egyénisége volt. Építő munkát végzett, a szó minden értelmében – Beregszász vallási és kulturális életének igazi szellemi irányítójaként emlékezhetünk rá. A lelkész a legválságosabb években is kitartott gyülekezete mellett, akkor is, amikor a szovjethatalom már megmutatta valós természetét, és sorra hurcolták el lelkésztársait, mígnem ő maga is sorra került.

Szútor Jenő 1890. március 19-én született Kölcshén. 1920-ban, egy több szempontból válságos időszakban került a beregszászi gyülekezet élére. A világháborús és a trianoni sokkot tetézte, hogy 1918-ban tűzvész következtében leégett a templom tornya, és a mennyezet is beomlott, ezért helyet kellett találni a templom nélkül maradt gyülekezet istentiszteleteinek és egyéb alkalmainak a megtartására, másrészt sürgetővé vált a felújításhoz szükséges anyagiak előteremtése, a csehszlovák hatóságok azonban nem voltak hajlandóak támogatni a felújítást. Ráadásul 1920-ban felszólították az egyházi alkalmazottakat, hogy kérvényezzék a csehszlovák állampolgárságot. A folyamat azonban nem volt egyszerű, az állampolgársággal nem rendelkező személyeket pedig kiutasították. 1923-ban a beregi református egyházmegyében tizenegy lelkész, köztük Szútor Jenő állampolgársági ügye még mindig tisztázásra várt, így a beregszászi lelkész, családjával együtt, gyülekezete elhagyására kényszerült. Búcsúztatásukra hatalmas tömeg gyűlt össze, és kísérte őket a határig. A mellette kitartó presbitérium közbenjárásának köszönhetően Szútor végül nyolc hónap távollét után visszatérhetett Beregszász városába, ahol újult erővel folytatta a templom újjáépítési munkálatainak irányítását, amit még száműzetése előtt, 1922-ben kezdett el.

- 1** Szűtor Jenő református lelkész három évtizeden át volt Beregszász szellemi életének meghatározó alakja. 1950 decemberében koholt vádak alapján letartóztatták, majd huszonöt év javító-nevelő munkára ítélték. Ünnepséggel Beregszászban a város visszacsatolását követően, 1938. november 11-én
- 2** A lelkész közösségépítő munkáját 1920 és 1938 között a csehszlovák, 1944 őszét követően a szovjet hatóságok akadályozták. A háború után a vallási élet visszaszorításán fáradozó új hatalom hamarosan megkezdte a református egyházzal való leszámolást. Szűtort az egyház lelképásztorai közül tizennyolcadikként hurcolták el. Portréja 1924-ből
- 3** A letartóztatási parancs szerint többek között azzal gyanúsították, hogy a szószékről szovjetellenes, fasisztabarát prédikációkat tart. A börtönben kegyetlen kínzásoknak vetették alá, egyes források szerint már ezekbe belehalt. A beregszászi Kossuth tér 1942-ben, előtérben a hősök emlékműve, hátul a református templom
- 4** Amikor 1944 novemberében a város férfilakosságának nagy részét szovjet lágerekbe hurcolták, a lelkész a helyén maradt. Halotti bizonyítványa szerint évekkel később a börtönből maga is a gulágra került, ahol vérhas és szívinfarktus következtében vesztette életét. Az 1994-ben felállított emlékmű az egykori szolvai gyűjtőtábor helyén

A templomépítéssel párhuzamosan aktív közösségépítő tevékenységet folytatott: vasárnapi iskolát indított, leánykört, asszonykört és ifjúsági egyesületet szervezett. Ahogy azt saját írásából megtudhatjuk: „Különösen nehézze tette a szolgálatot a gyülekezet körében itt is, ott is feltűnedező detektívek hada, akik feljebbvalóiktól kapott megbízatásukhoz híven, sóvárogva lestek minden szót, amibe az államellenesség vádját bele lehetett volna magyarázni.”

Ténykedését 1938 novemberétől még nagyobb hatékonysággal fejthette ki, miután az első bécsi döntés értelmében Beregszász visszakerült Magyarországhoz. Az eseményről Szűtor így emlékezett meg: „Minden igazán Istenben bízó lélek tudta és érezte azt, hogy egyszer a bűnhődésnek vége lesz, a megpróbáltatások sorozata megszakad, s eljön a várva várt felszabadulás. Öröm volt ez nemcsak nemzeti, hanem egyházi szempontból is, hiszen a korlátok közé szorított egyházi élet, munkálkodás szabadabban, rendőri és csendőri felügyelet, gyámkodás nélkül indulhatott meg.”

1944 októberére újabb sorsfordulót jelentett, megkezdődött Kárpátalja szovjet korszaka. A 4. Ukrán Front 17. gárdahadtestének alakulatai 1944. október 26-án érték el Beregszászt. A református elit egy része még a szovjetek megjelenése előtt elmenekült a városból, Szűtor Jenő azonban a helyén maradt, és igyekezett tartani a lelket a beregszászi magyarságban. Ez nem volt könnyű feladat, 1944 novemberében ugyanis a város református férfilakosságának nagy részét előbb a szolvai gyűjtőtáborba, majd különböző szovjet lágerekbe hurcolták.

Az első nagy megrázkódtatást követően a berendezkedő új hatalom Kárpátalja-szerte olyan korlátozó intézkedéseket léptetett életbe, amelyekkel a hitéletet, a vallásos tevékenységet igyekeztek akadályozni. 1945-től sorra sajátították ki a beregszászi református egyházközség tulajdonába tartozó ingatlanokat, amelyekben ezt követően önkényes átalakításokat végeztek. Lefoglalták többek között a Hungária Szálloda kétszintes épületét is, amelynek alsó szintjén korábban üzleteket és éttermeket működtettek, s amelyek bérleti díja a református egyházközséget illette. A presbitérium 1945 szeptemberében elhatározta, hogy a népbírósághoz fordulnak a jogtalan kisajátítások ügyében. Az egyházi testület felhatalmazta Szűtor Jenőt a bérleti összeg peres úton történő behajtására, az indítványt azonban azzal utasította el a bíróság, hogy a bérletek tárgyait képező épületeket közösségi tulajdonba vették, így az egyháznak nem jár értük bérleti díj.

Mindezzel párhuzamosan Beregszászt is elérte az 1940-es évek második felében Kárpátalját sújtó koncepcióspér-hullám, amelynek fő célpontjai a nemzeti identitástudat megtartásában is komoly szerepet vállaló történelmi egyházak képviselői voltak. A Kárpátalján maradt lelkészeket a kommunista hatalom képviselői állandó megfigyelés alatt tartották: felekezeti különbség nélkül minden papról, lelkészről gyűjtöttek adatokat.

A letartóztatások 1946-tól a református egyház soraiban is elkezdődtek. Szűtort a kárpátaljai református lelkészek közül tizennyolcadikként hurcolták el. Az ellene folytatott hadjárat

már 1950 októberében megindult azzal, hogy kuláknak bélyegezték. A következő hónapban megérkezett letartóztatási parancs nem szűkölködött a vádakban: kulturális-vallási társaság létrehozását tervezte a lakosság magyarosításának céljából; Kárpátalja Magyarországhoz való visszacsatolása után tagja lett annak az igazolóbizottságnak, amely üldözte a magyar hatóságok által megbízhatatlannak ítélt személyeket, a kommunistákat, akiket így nem igazoltak, és munkát sem kaptak; a szószékről rendszeresen szovjetellenes, fasisztabarát prédikációkat tartott, amelyek révén a hallgatókban is hasonló érzéseket keltett. 1950. december 8-án tartóztatták le.

Szútort őrizetbe vétele után a szovjet állambiztonság ungvári börtönébe szállították. Többi lelkész- és paptársához hasonlóan őt is az Ukrán Szovjet Szocialista Köztársaság büntető törvénykönyve 54. §-ának 4. és 10. törvénycikke alapján ítélték el, „a nemzetközi burzsoázia segítése”, „ellenforradalmi propaganda és agitáció”, a szovjethatalom gyengítésére vagy megdöntésére irányuló propaganda- vagy agitációs tevékenység végzése, valamint szovjetellenes irodalom birtoklása és terjesztése vádjával. 1951. február 13-án huszonöt év javító-nevelő munkatáborban letöltendő szabadságvesztésre, valamint öt év jogfosztásra és vagyonek kobzásra ítélték.

Szútort a börtönben kegyetlenül megkínózták. Forgon Pál, a Kárpátaljai Református Egyházkerület majdani püspöke, szintén elhurcolt lelképásztor később ugyanabban a cellában raboskodott, ahol Szútor Jenő is (egymással már nem találkoztak). Egy közös cellatársuk mesélte el az egyik kihallgatás utáni esetet, amelyet Forgon püspök 1992-ben publikált visszaemlékezéseiben le is jegyzett (és amelynek egyik mondatát az írás elején idéztük): „Sz. Jenő bácsi egy kihallgatásról nagyon szomorúan jött vissza. Elmondta – pedig nem volt szabad beszélni, mi történt fent –, hogy nagyon meggyomrozták, lehet, a mája is kapott ütést szegénynek.”

Szútor szabadulására, sajnálatos módon, már nem került sor. Egyes értesülések szerint már a börtönben belehalt a kihallgatások során szerzett sérüléseibe, más információk alapján pedig Irkutszkban érte a halál 1951-ben. 1951. augusztus 29-én kiállított halotti bizonyítványa, amelyben lejegyezték, hogy az év július 24-én érkezett Ozerlagba, és halála 1951. augusztus 24-én következett be vérhas és szívinfarktus következtében, az utóbbi verziót támasztja alá. 1971-ben rehabilitálták. A beregszászi református templomban márványtábla őrzi a lelképásztor emlékét.

Irodalom

Csanády György: *Régi beregszásziak*. Magánkiadás, Beregszász, 2001. <http://mek.oszk.hu/02100/02131/html/>, 2018. augusztus 8.

Fodor Gusztáv: *Református múltunk kezesség. I. Adattár a kárpátaljai református gyülekezettörténeti kutatásokhoz 1523–2016*. Tiszaszentimre, Narancsik Imre Kutatói Műhely, 2016.

Fodor Gusztáv: *Akik a nagy nyomorúságból jöttek... A sztálini diktatúra koncepciók perei kárpátaljai református lelkészek ellen a KGB ungvári levéltárának dokumentumai alapján. Peranyagok, életrajzi adatok, fényképek*. Budapest, Kárpátaljai Református Egyház–Református Közéleti és Kulturális Központ Alapítvány, 2017.

Forgon Pál: *Ott voltam, ahol a legszebb virágok nyílnak. Egy kárpátaljai magyar református lelkész a Gulagon*. Budapest, Kálvin, 1992.

Gulácsy Lajos: A kárpátaljai református egyház múltja és jelene. In *Útközben, Tanulmányok a kárpátaljai magyarságról*. Ungvár, Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség, 1998.

Papp Vilmos: XX. századi „gályarab”-prédikátorok. Szútor Jenő (1890–1950). *Presbíter*, 2009 (18) 1.